5. Кизченко В.И. Первая российская революция и культурный процесс на Украине / В.И. Кизченко. – К., 1984. – 187 с.
6. Лобан А. Місце пам'яті потьомкінців у сучасному суспільстві // Міф про броненосець / Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 105-річчя подій на броненосці «Князь Потьомкін-Таврійський». – Одеса, 2011. – С. 72 – 75.
7. Обговорення // Міф про броненосець / Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 105-річчя подій на броненосці «Князь Потьомкін-Таврійський». – Одеса, 2011. – С. 82 – 97.
8. Сабо И. Международное положение корабля с взбунтовавшимся экипажем // И. Сабо // Морской сборник. – 1905. – Т. CCCXXIX. – № 7. – С. 33 – 44.
9. Эйзенштейн С. Монтаж аттракционов // ЛЕФ. – 1923. – № 3. – С. 70 – 75.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2015

УДК 94(480) «1788/1790»

РОСІЙСЬКО-ШВЕДСЬКА ВІЙНА І «ФІНСЬКА АВАНТЮРА» КАТЕРИНИ II

Д.В. Ковальов
аспірант II року навчання кафедри історії та політичної теорії,
ДВНЗ «Національний гірничий університет»,
Тел. +38050–914–17–76; email: kdv_svoboda@ukr.net

The research elucidates the main events of the Russo-Swedish war of 1788-1790 waged for the dominance over Finland and the eastern part of the Baltic Sea. Also the author investigated Finnish separatists' activities who, with the support of Russia, had to create an autonomous Finnish State under the personal patronage of the Russian Tsars.

Key words: the Russo-Swedish War of 1788-1790, the Anjala conspiracy, the Liikkala note, the Treaty of Värälä, status quo ante bellum.

Исследование посвящено освещению основных событий русско-шведской войны 1788-1790 гг. за господство над Финляндией и восточной частью Балтийского моря. Исследована деятельность финляндских сепаратистов, которые при поддержке России должны были создать автономное Финляндское государство под личной протекцией русских царей.

Ключевые слова: русско-шведская война 1788-1790 гг., Аньяльский сговор, Лиикальская нота, Верельский мирный договор, status quo ante bellum.

Дослідження присвячене висвітленню основних подій російсько-шведської війни 1788-1790 рр. за панування над Фінляндією та східною частиною Балтійського моря. Досліджена діяльність фінляндських сепаратистів, які за підтримки Росії мали створити автономну Фінляндську державу під особистою протекцією російських царів.

Ключові слова: російсько-шведська війна 1788-1790 рр., Аньяльський сговор, Ліікальська нота, Вяряльська мирна угода, status quo ante bellum.

Після відзначення трагічного 100-річчя Першої Світової війни рік тому, провідні країни світу почали замислюватися над безпекою свого суверенітету, аби не допустити розгортання нової військової агресії з усіма можливими сучасними технологіями знищення. Особливо це спостерігається на хвилі прихованої російської військової агресії в Україні та ісламської терористичної загрози у Сирії, Іраку та Ємені. Проблема колективної безпеки та захисту своїх кордонів сьогодні знову в епіцентрі світової геополітики. Зокрема, ця ситуація стосується країн, які не входять у військово-політичні альянси на кшталт НАТО чи ОДКБ. Мова йде про Україну, Молдову, Грузію, Азербайджан, Швецію та Фінляндію. Сьогодні ці країни, як ніколи, потребують згуртованості, а також підтримки від потужніших держав світу, скажімо, США чи Китаю. Так само й маленька Фінляндія, що колись входила до Російської імперії на правах автономного Великого князівства, неодноразово зазнавала військової агресії. Переважно остання йшла зі сходу, тому було дуже важливо забезпечити східний рубіж. Спочатку цим займалися шведські королі та герцоги, а у XX ст. – вже фінські президенти та прем'єр-міністри. Протягом XVIII-XIX ст. царська влада у Петербурзі укріплювала свої західні кордони, зокрема, і в захопленій у 1808-1809 рр. Фінляндії, аби не дати можливості ворогові загарбати столицю імперії.

Зазначимо, що захоплення фінських земель почалося ще за часів Івана IV Грозного, але активна фаза бойових дій відновилася лише за Петра I, а остаточно завершилася за Олександра I. До цієї фази можна віднести 4 російсько-шведські війни: 1) Велика Північна Війна 1700-1721 рр.; 2) війна 1741-1743 рр.; 3) війна 1788-1790 рр.; 4) війна 1808-1809 рр., яка остаточно закрила «фінське питання» в політиці сторін щодо оборони Санкт-Петербурга на довгі 100 років.

Об'єктом дослідження є збройний конфлікт між Російською імперією та Шведським королівством у 1788-1790 рр., спровокований реваншистськими амбіціями короля Ґустава III повернути втрачені в 1700-1721 та в 1741-1743 рр. території Інгерманландії, Карелії, Естляндії та Ліфляндії. Предметом дослідження є місце Фінляндії в планах ворогуючих сторін – Російської імперії та Шведського королівства, а також невдала спроба фінляндців з «Аньяльського союзу» створити автономну державу під особистою протекцією російської імператриці Катерини II.

Відповідно до об'єкту и предмету метою дослідження є визначення особливостей ведення військових дій на суші і на морі між арміями і флотами Російської імперії та Шведського королівства. Крім того, важливим є дослідження підтримки царським режимом радикальних автономістських настроїв у фінляндському суспільстві напередодні та в період війни 1788-1790 рр., що призвели до створення та ліквідації «Аньяльського союзу».

Завданнями цієї статті є аналіз ситуації на території фінляндських земель під владою шведської корони в період російсько-шведської війни 1788-1790 рр., виявлення маловідомих фактів щодо військової політики короля Ґустава III по відношенню до втрачених раніше територій Південно-Східної Фінляндії та пояснення наміру Катерини II щодо створення проросійського автономного уряду Фінляндії із представників «Аньяльського союзу». Актуальність даної теми полягає в тому, що в Україні історія Фінляндії як складової частини чи то Шведського королівства, чи то Російської імперії довгий час предметно не досліджувалася на фаховому рівні.

Важливим видається вивчення питань, які окреслюють витоки сучасної політичної ситуації, коли поряд із великими державами відіграють дедалі більшу роль і малі, серед яких можна виокремити Фінляндію. Сучасні вітчизняні дослідники лише побіжно торкаються історії Фінляндії в контексті радянської історії, насамперед спровокованої СРСР Зимової війни 1939-1940 рр. Розкриття цієї теми допомагає зрозуміти історичний шлях Фінляндії у період постійних війн Швеції та Росії за її територію як захисний щит від супротивника, що також було відголоском подій на українських землях у період російсько-турецьких війн XVII-XIX ст., і простежити зародження автономістських ідей серед фінляндської еліти.

Історіографічний огляд являє собою виявлення й аналіз провідних історіографічних тенденцій. Історична література, як російська (потім – радянська) так і фінська, періоду існування Фінляндії спочатку як автономного Великого князівства, а потім вже незалежної республіки, допомагає виявити ступінь вивченості даної теми. На жаль, через географічну віддаленість українська історіографія не займається вивченням фінляндської історії зазначеної доби, тому дослідження спирається на українські переклади праць шведських та фінських дослідників.

Чимало напрацювань стосовно політичного та соціально-економічного становища Фінляндії з кінця XVIII до початку XX ст. було зроблено російським генералом та істориком Фінляндії Міхаїлом Бородкіним, який народився в офіцерській родині на Аландських островах. Він є автором численних праць із загальної історії Фінляндії; щоправда, питань міжнародних відносин на півночі Європи він торкається лише поверхово. М. Бородкін у праці «Історія Фінляндії. Час Катерини II» зазначає, що політика Ґустава III розходилася з національними інтересами як шведської держави, так і її підданих у Фінляндії, а війна Росії та Швеції 1788-1790 рр. являла собою амбітні вимоги могутньої колись Швеції зберегти гегемонію у всій Північній Європі, не рахуючись із новими обставинами – виходом на авансцену більш сильної Російської імперії [2].

У роботі Кана «Історія скандинавських країн» період, що розглядається у дослідженні, висвітлено у зв'язку із основними проблемами і загальним перебігом історичного розвитку Швеції, Данії та Норвегії [6]. Переважну увагу автор приділяє подіям новітнього часу, зокрема, постійним російсько-шведським війнам, у яких Швеція раз за разом втрачала свої колишні території на сході Балтії та у Фінляндії. Алєксандр Кан підкреслює, що Ґустав III правив країною в дусі абсолютизму. Ріксдаг він скликав якомога рідше і, маючи міцну підтримку трьох податкових станів проти опозиційно налаштованого шляхетства, домігся прийняття важливого додатку до конституції – «Акту злуки і безпеки», через який королівська влада була ще більше розширена, а привілеї шляхетства сильно урізані.

У книзі професора Гельсінкського університету Г. Мейнандера викладена історія Фінляндії від найдавніших часів до сьогодення, зокрема, шляхи становлення національної ідентичності і державності. Увага автора зосереджена на розгляді соціально-економічного, політичного та культурного розвитку країни у взаємодії з іншими країнами Балтійського регіону. У книзі викладено політичну історію Фінляндії впродовж майже двох століть, проаналізовано основні віхи шляху, що пройшла країна від Великого князівства в складі Російської імперії до вступу у ЄС.

Найбільш цікаві для дослідження діяльності проросійськи налаштованих заколотників-сепаратистів «Аньяльського союзу» статті з інтернет-газет «Helsingin Sanomat» та «Uusi Suomi» [21; 28]. Їхні автори – Вейкко Гууска та Генрік Мейнандер підкреслюють важливість створення автономістського «Аньяльського союзу» з офіцерів-шляхтичів шведської армії на території Фінляндії для захисту власних прав. Незважаючи на те, що їхня короткотривала діяльність не надихнула російську імператрицю на рішучі дії щодо створення маріонеткового уряду автономної Фінляндської держави, сама діяльність аньяльців стала першою цеглиною у майбутньому русі за створення незалежної Фінляндії.

Розгляд теми доцільно розпочати з недавнього минулого, аби зрозуміти давність проблеми. Питання про причини початку Зимової війни між СРСР та Фінляндією наприкінці листопада 1939 р. навіть сьогодні, після публікації численних досліджень, що висвітлюють передісторію цього конфлікту, лишається дискусійним. Ані думки істориків по обидва боки кордону, ані спогади членів фінської делегації на осінніх передвоєнних переговорах у Москві, що підкреслювали «нагальну зацікавленість» Сталіна щодо мирного вирішення політичного та територіального конфлікту та його прагнення «знайти компроміси», до цього часу не можуть переконати багатьох публіцистів у тому, що декларована необхідність для СРСР організувати безпеку Ленінграду як колиски Жовтневої революції дійсно могла штовхнути Радянський Союз на війну. Однак така стурбованість кремлівського керівництва щодо безпеки Ленінграду з півночі була лише приводом для подальшої анексії Фінляндії, як до того було анексовано східні землі Польщі під приводом захисту населення Західної України і Західної Білорусі.

Слід особливо підкреслити, що вирішення питання безпеки Санкт-Петербургу (Петрограду, Ленінграду) було одним із найбільш пріоритетних завдань усіх урядів Росії в Північно-Західному регіоні практично з самого заснування міста у 1703 р. Шведські політичні та військові діячі з великим занепокоєнням поставилися до новини про заснування Петром І поселення в гирлі Неви в окупованій шведській провінції Інгерманландія. Однак сам король Карл XII сприйняв цю звістку без особливого хвилювання. Відома його фраза: «Нехай цар трудиться над закладанням нових міст, ми хочемо лише залишити за собою честь згодом забрати їх!» [5: 136]. Тим не менше шведські війська загрожували новому поселенню, яке Петро І назвав на свою честь Санкт-Петербургом, як на початкових етапах його будівництва, так і протягом всього XVIII ст. Перші дві війни новоствореної Російської імперії у 1700-1721 та 1741-1743 рр. проти Шведського королівства перетворили колишнього гегемона Балтії на слабку державу, яка, окрім зовнішніх поразок, була насичена внутрішніми проблемами. Постійні заколоти у шведському ріксдазі партії «капелюхів» проти «ковпаків», девальвація національної грошової одиниці – ріксдаллера більше ніж у 10 разів, зростання соціального невдоволення, – все це лише підігрівало бажання кожного наступного шведського монарха після Карла XII на реванш і спробу повернення втрачених земель. Так, Ніштадтський мир, підписаний 10 вересня 1721 р. як «вічний, істинний, непорушний мир на землі» Росії зі Швецією, завершив Північну війну і змінив російський-шведський кордон, раніше закріплений Столбовською мирною угодою 1617 р. [5: 143]. Згідно з мирною угодою, Швеція визнала приєднання до Росії своїх провінцій: Ліфляндії, Естляндії, Інгерманландії

(Іжорської землі), Південної Карелії (Старої Фінляндії). Водночас Росія зобов'язалася сплатити Швеції грошову компенсацію і повернути окуповану раніше Фінляндію. Перемога в Північній війні висунула Росію в ряд найбільших європейських держав. Наступний Обуський (Абоський) мирний трактат, підписаний в Обу (Турку) 7 серпня 1743 р., завершив війну 1741–1743 рр., що закінчилася поразкою Швеції [5: 150]. Згідно з цією мирною угодою, Росія погоджувалася обмежити свої територіальні вимоги за умови обрання спадкоємцем шведського трону гольштайнського принца Адольфа Фредеріка, двоюрідного дядька спадкоємця російського престолу Петра Федоровича. Швеція, яка вичерпала ресурси для військового спротиву, вимушена була поступитися. 21 стаття Обуського мирного трактату встановлювала, як і Ніштадтська мирна угода, "вічний мир та дружбу" між сторонами із зобов'язанням не вступати до ворожих союзів. Крім того, Швеція віддавала Росії Кюмменегордську провінцію (Кюменкартано) із містами Фрідріксгам та Вільманстранд, частину провінції Саволакс (Саво) з містом Нюшлот (Савонлінна), а міждержавний кордон йшов по річці Кюммене (Кюмійокі) [5: 151].

Наступна спроба територіального реваншу була зроблена Стокгольмом в 1788 р., у той момент, коли основні сили Росії були спрямовані на війну з Османською імперією в Північному Причорномор'ї та на Кавказі. На цей раз вимоги шведів були скромніші, адже йшлося лише про повернення Південної Карелії з Виборгом (Вііпурі). У відправленому напередодні війни Катерині II ультиматумі Ґустав III, крім задоволення інших умов, вимагав від Росії всю частину Фінляндії і Карелії з губернією та містом Кексгольмом, що знаходилося за 30 верст на північ від Санкт-Петербургу [8: 65]. Проте досягти поставлених цілей шведи планували, як і раніше, за допомогою військової загрози Санкт-Петербургу: план передбачав десантування піхоти та кавалерії в районі Оріенбаума із подальшим наступом на столицю Російської імперії з південного заходу [8: 68].

Але цьому передували не менш цікаві внутрішньополітичні події в самій Швеції. 12 лютого 1771 р. Ґустав III, син Адольфа I Фредеріка, став новим королем. 21 червня того ж року він виступив на відкритті ріксдаґу. Із самого початку діяльність Ґустава була спрямована на розширення королівської влади для проведення в країні необхідних реформ. У цей час вирував конфлікт між аристократією та трьома нижчими станами (лютеранським духівництвом, буржуазією, селянством). Коли ці стани об'єдналися на сесії ріксдаґу 1771-1772 рр., щоб обмежити привілеї аристократів, ті звернулися по допомогу до короля [6: 188]. Заздалегідь підготувавшись, 19 серпня 1772 р. Ґустав III здійснив державний переворот, використавши військову силу, він змусив усі стани відмовитися від влади й нав'язав їм нову форму правління, згідно з якою відроджувався «принцип суверенності», тобто виняткове право монарха керувати країною, а Державна рада при королі (ріксродет) знову зводилася до дорадчого органу [6: 189]. Разом із тим ріксдаґ зберігав за собою право визначати податки та певною мірою впливати на законодавство. Таким чином парламентську форму правління Ґустав III замінив абсолютистською. В 1781 р. було запроваджено свободу віросповідання для чужинців, а в 1782 спеціальною постановою юдеям дозволено оселятися у великих містах і сповідувати свою віру [6: 190]. Проте у 1780-х рр. суперечності між королем та становою опозицією на засіданнях ріксдаґу загострилися. Ґустав III ставав дедалі деспотичнішим, однак

аристократія, натхнена вільнодумними французькими ідеями та Американською революцією, що переросла у війну за незалежність, знов почала вимагати більшого впливу. На парламентській сесії 1786 р. опозиція (буржуазія та селянство), що здобула більшість, обмежила грошові субсидії королю й відхилила кілька його законопроектів. Однак короля це все одно не зупинило [6: 191].

Що ж до міжнародної політики, то Ґустав III тримав бік Франції. Тож коли станова опозиція у рікcдаґу приєдналася до проросійських угруповань, король побачив можливість за допомогою активної зовнішньої політики повернути собі колишню популярність. У 1788 р. він напав на Росію, прагнучи відвоювати фінські провінції, втрачені на підставі мирних угод, укладених у 1721 та 1743 рр. [6: 192]. В потому 1789 р. рікcдаґ видав «Акт єднання і безпеки», що надавав королю цілковиту владу, скасовував такі головні привілеї аристократії, як виняткове право на звільнення від земельних податків і право обіймати вищі державні посади [6: 193].

Скориставшись тим, що головні російські сили були сконцентровані у війні з Османською імперією на півдні, шведська армія у кількості 38 тис. осіб під командуванням Ґустава III перейшла кордон у Кюмменеґордській губернії 21 червня 1788 р., але була зупинена російськими військами у кількості близько 19 тис. осіб під командуванням генерал-аншефа В.Мусіна-Пушкіна [17: 271]. Проте невеликий (1,5 тис.) загін шведських військ зміг безперешкодно дійти до передмістя Нюшлота та почав бомбардування фортеці. Одночасно з початком воєнних дій шведський король висунув Катерині II такі вимоги: 1) покарати російського посла графа Розумовського за його інтриги, що схиляли до порушення миру між Росією та Швецією; 2) поступитися Швеції всіма захопленими раніше територій Фінляндії, надбаними за Ніштадтською та Обуською мирними угодами; 3) прийняти посередництво Швеції для укладення миру з Османською імперією; 4) роззброїти російський флот і повернути судна, що увійшли з Причорномор'я до Балтійського моря [17: 278]. Відповіддю Катерини II стало видалення шведського посольства з Санкт-Петербурга.

А тим часом, російські війська на шведському кордоні встигли зібрати всього 14 тис. осіб, частково новобранців, проти яких стояла 30-тисячна армія під особистим командуванням шведського короля. Незважаючи на таку нерівність сил, шведи не мали рішучого успіху, а їхній загін, що тримав у облозі Нюшлот, був змушений відступити. На початку серпня 1788 р. Ґустав III з військами був змушений залишити територію Кюмменеґордської губернії Росії [18: 401].

Бойові дії на суші для обох сторін протягом осені 1788 – літа 1789 рр. виявилися не зовсім вдалими. Проте шведи не втрачали бойового запалу, адже на них чекала потрійна перемога у боях під Кернікоскі, Пардакоскі й Валкіала протягом осені 1789 – весни 1790 рр. Першим прикордонним зіткненням, що переросло в справжні військові дії, став бій коло селища Поррассальмі поблизу провінційного міста Санкт-Міхель (Міккелі), який відбувся 11–13 червня 1789 р. Росія прагнула завоювати провінцію Саволакс (Саво), тому російські війська атакували селища Пуумала, Рістііна і Кююрьо на захід від Нюшлота, таким чином забезпечивши безперешкодне просування південним шляхом від Вільманстранда по лінії Савітайпале-Суоменніємі-Санкт-Міхель [29: 29]. Метою російських військ було оточення і знищення Санкт-Міхеля. Перший бій відбувся на березі затоки Гієталагті між селищами Рістііна і Кююрьо 11 червня, коли, попри підтримку артилерії, шведи під командуванням майора Кноррінґа

зазнали значних втрат і були змушені відходити на північ до Санкт-Міхеля. Російські війська почали переслідування, не дочекавшись підкріплення. Для захисту відступу до Санкт-Міхеля майор Кноррінґ залишив у селищі Поррассальмі майже 750 солдатів (легку кінноту з Бйорнеборзького полку, легку піхоту і драгунів з Карелії); оборону Поррассальмі здійснював майор Ґеорґ-Генрік Єгергорн [29: 31]. По обіді 12 червня російські війська, що переслідували відступаючих шведів, досягли протоки Сурну, яка відокремлювала Поррассальмі від дороги на Рістііна. Шведи зруйнували міст, тому штурм було відкладено на наступний день, і розпочато будівництво на південному березі протоки Сурну 12 важких гарматних редутів [29: 33].

Зранку 13 червня росіяни розпочали артпідготовку, а гренадери гвардії почали переходити вбрід протоку Сурну західніше Поррассальмі, першими вдаривши по шведському лівому флангу. Перша атака росіян виявилася невдалою, і вони вирішли завдати потужніших пошкоджень артилерією вже безпосередньо на флангах, де планувався наступ. Після кількагодинного артобстрілу російська піхота пішла у лобове зіткнення, що викликало втрати й паніку серед шведів, проте наступ вдалося зупинити [29: 35]. Російські війська не змогли взяти штурмом, попри чисельні втрати супротивника, селище Поррассальмі, тому бій став моральною перемогою шведів. Через це росіяни змушені були пробивати собі інший маршруг для захоплення Санкт-Міхеля – вже зі сторони Нюшлота. Тим часом, у Санкт-Міхелі шведи зайняли нову позицію позаду моста через протоку Анніланселькя, маючи намір затримати наступ росіян, яких вів у бій генерал-аншеф Валентин Мусін-Пушкін [34: 45].

Розуміючи, що Санкт-Міхель не втримати, шведи підпалили місто і підірвали пороховий льох, але завдяки щасливому випадку цей вибух не завдав жодної шкоди російським військам, які встигли зайняти східну частину міста. Окупувавши Санкт-Міхель, російські війська виявили там 40 бочок пороху і велику кількість продовольства. Мусін-Пушкін, доповідаючи імператриці про взяття Санкт-Міхеля, згадує про заслуги генерал-майора Берхмана, «который, ведя себя храбро и расторопно, отбил неприятельский отряд, висланый на наших егерей, и быстрым своим приближением привёл в замешательство правый фланг неприятеля» [3: 48]. До своєї доповіді генерал-аншеф додав 2 прапори і 1 штандарт шведської залоги Санкт-Міхеля, відбиті російськими військами в ході захоплення міста. Реляцію про битву і шведські прапори Мусін-Пушкін відправив Катерині II із секунд-майором лейб-гренадерського полку Сазоновим, який 15 червня 1788 р. привіз трофеї в Царське Село [3: 50]. Імператриця нагородила Сазонова табакеркою і наказала видати йому 500 рублів золотом, а двом нижчим чинам лейб-гренадерського полку, які супроводжували Сазонова, – по 100 рублів сріблом [3: 50].

А от на морі перші місяці війни виявилися вдалими для Балтійського флоту Російської імперії. Так, уже в першому бою 17 липня 1788 р. неподалік острова Гогланд російська ескадра отримала стратегічну перевагу над супротивником, не давши шведському флоту просунутись углиб Фінської затоки до острова Котлін та гирла Неви [8: 128]. Шведський флот під командуванням герцога Карла Сьодерманландского вийшов у море 9 червня 1788 р., за день до офіційного оголошення війни, здійснивши перехід від Карлскруни до Гангута (Ганко) і далі до Свеаборґа (Суоменлінна) [8: 132]. Тим часом російський Балтійський флот під командуванням адмірала Самуїла Грейга вийшов із Кронштадта 4 липня 1788 р. Він

складався з 17 лінійних кораблів на чолі з 108-гарматним флагманом «Ростислав». Окремими частинами флоту командували контр-адмірали Алексей Спірідов і Тімофей Козлянінов [8: 134]. Вранці 17 липня шведський флот отримав повідомлення про появу росіян. Внаслідок слабкого вітру противники повільно наближалися один до одного, і близько 15 годин у 30 милях на захід від острова Гогланд – між островами Стеншер (Вайндлоо) і Кальбодаґрунд – розпочався бій. Проти 17 російських лінійних кораблів шведи ввели в бій 15, а також 8 великих фрегатів, 5 малих фрегатів і 3 пакетботи [8: 135]. Рухаючись на південь паралельно один одному, ворожі ескадри вели запеклу артилерійську дуель. Внаслідок слабкого вітру, який поступово зовсім стих, бій відбувався в густому пороховому диму, що ускладнювало визначення положення суден і передачу сигналів, тому накази доводилося доставляти на барках. «Ростислав» атакував шведський флагман «Ґустав III» і завдав йому значних пошкоджень, що змусило останнього на якийсь час залишити лінію бою [8: 137].

Російський флагманський корабель також серйозно постраждав і вже через годину після початку бою змушений був зробити те саме. О 20-й годині передні кораблі російської ескадри знаходилися близько до південних мілин Гогланда, тому адмірал Ґрейг віддав наказ повернути на північ. Російський флот почав маневр, під час якого лінійний корабель «Владислав» опинився між кораблями шведів і, не маючи підтримки, після 2000 пострілів втратив 260 осіб та за декілька годин здався [8: 138]. Те саме спіткало шведський віце-адміральський корабель «Принц Ґустав», який під вогнем «Ростислава» втратив 150 чоловік із 560 [8: 138]. Близько 22-ї години стрілянина припинилася, і ворожі флоти в темряві розійшлися на місця попередньої дислокації. Кожний із супротивників втратив по одному кораблю. Втрати серед особового складу становили 1150 осіб у шведів і 1800 чоловік у росіян [8: 139]. Обидві сторони оголосили себе переможцями, хоча бій закінчився вничию. Стратегічна перевага лишилася на боці росіян, які заволоділи ініціативою у війні на морі. Шведський флот був змушений відступити до Свеаборґа, що означало крах шведського плану війни – завдання швидкого удару по непідготовлених до війни російських морських і сухопутних силах із захопленням Санкт-Петербурга.

Захопивши ініціативу на морі, російська ескадра одразу перейшла до контрнаступу, і вже 26 липня 1789 р. біля південного краю шведського острова Еланд в Балтійському морі завдала удару шведському флоту [8: 140]. План шведів на військову кампанію 1789 р. полягав у тому, щоб не допустити з'єднання головних сил російського флоту, які зимували в Кронштадті, з копенгаґенською ескадрою Козлянінова. З'єднання російських ескадр забезпечило б росіянам на Балтиці перевагу в силах і, відповідно, панування тут. На початку липня 1789 р. обидва флоти вийшли в море. Російська ескадра Васілія Чічагова була представлена 20 кораблями та істотно поступалася силам противника: в бойову лінію шведи поставили 21 лінійний корабель із 60-76 гарматами кожен, у тому числі захоплений роком раніше «Владислав», а також 8 важких фрегатів із 40-44 гарматами [11: 123]. Однак російські кораблі мали потужнішу артилерію, а також більш численні і вмілі екіпажі, в той час як на шведських кораблях був недокомплект, адже частина особового складу постраждала від інфекційної хвороби, яку підхопила в Карлскруні.

Бій відбувся 26 липня 1789 р. о 14-й годині, приблизно в 50 морських милях на південний схід від острова Еланд [20: 42]. Шведські кораблі, підхопивши вітер, стали

наближатися до російської ескадри, намагаючись рухатися так, щоб не бути відрізаними від Карлскруни. Адмірал Чічагов ішов тепер у крутий курс, при якому кут між напрямом вітру і напрямом руху судна становив менше 90°, хоча його ар'єргард був ще далеко під вітром [24: 219]. Останні 4 кораблі шведської ескадри на всіх вітрилах пішли на зближення з російським ар'єргардом, але повинні були затриматися, оскільки інші кораблі їхньої ескадри разом із флагманом не пішли у бій. Центр поспішив на допомогу своєму авангарду: 2 передні російські кораблі, сильно пошкоджені у двогодинному бою, змогли ухилитися, і цей маневр наслідував увесь російський флот. Герцог Карл Сьодерманландський як головнокомандувач неодноразово віддавав накази підійти на половину гарматного пострілу і охопити задні російські кораблі, оскільки 5 із них сильно відстали [24: 222].

Хоча в бою взяли участь 19 російських і 17 шведських лінійних кораблів, проте втрати обох флотів у особовому складі та матеріальній частині були незначні. Головною причиною обережності у битві біля острова Еланд стала нерішучість адмірала Чічагова, який не бажав ризикувати власними силами, очікуючи на підкріплення. У той же час бій мав далекосяжні наслідки. Кілька днів шведи ще трималися курсу російського флоту, але потім відступили до Карлскруни. Не зумівши перешкодити з'єднанню російських ескадр Чічагова та Козлянінова, шведи поступилися пануванням на морі росіянам, хоча й мали при цьому значну чисельну перевагу, тому незабаром росіяни замкнули супротивника у Карлскруні.

Але першу повну перемогу Балтійський флот Російської імперії одержав 24 серпня 1789 р. на рейді у міста-фортеці Свенскcунд (Руотсінсальмі, Котка) в протоці між островами Балтійського моря Коткансаарі, Муссала і Куутсало, яка увійшла в російську історію як перша битва у Роченсальмі [4]. 22 серпня 1789 р. шведський флот загальною кількістю 49 кораблів під командуванням адмірала Карла-Авґуста Еренсверда зайняв оборону на рейді серед островів поблизу Свенскcунда. Шведам вдалося перегородити єдино доступну для великих суден протоку, затопивши там 3 судна. 24 серпня 86 російських кораблів під командуванням віце-адмірала Нассау-Зіґена почали атаку з двох боків [14: 86]. Південний загін під командуванням генерал-майора Івана Балле протягом кількох годин відволікав на себе основні сили шведів, у той час як з півночі пробивалися основні сили російського флоту під командуванням контр-адмірала Джуліо-Ренато де Літта [14: 87].

Кораблі вели вогонь, тоді як спеціально навчені команди матросів і офіцерів прорубували прохід через затоплені шведами судна. Через 5 годин протока Свенскcунд була розчищена, і росіяни увірвалися на рейд. Шведи зазнали нищівної поразки через те, що не змогли вчасно підготуватися до оборони, тому втратили 39 кораблів разом із адміральським, а втрати росіян склали лише 2 кораблі.

Тим часом, перемоги на морі вочевидь надихали і сухопутні сили, тому на допомогу російським військам у Кюмменегордській губернії взимку 1789-1790 рр. Катерина II відрядила генерала Осипа Іґельстрьома та принца Анґальт-Бернбурзького. Контратаку росіян було призначено на 18 квітня 1790 р. Наступ на військо Ґустава III було сплановано з 3 боків: 1) лівий північний фланг мав вдарити по шведській піхоті біля селища Пардакоскі; 2) правий південний фланг мав забезпечувати затримку постачання з моря біля селища Валкіала; 3) центр – удар усіх сил на авангард шведського короля поблизу селища Кернікоскі [15: 75]. Спочатку атака росіян була

успішною, і шведи почали відступати. Генерал-поручник принц Віктор-Амадей Анґальт-Бернбурзький вирішив узяти Кернікоскі. Він віддав наказ швидким маршем захопити кернікоський міст. Росіяни заволоділи ворожою батареєю, і шведи почали залишати шанці. Але невдовзі вони одержали сильну підтримку й відповіли потужною контратакою. Принц Анґальт-Бернбурзький не дочекався підмоги, тому росіяни були змушені відступати. Війська були поділені на 3 колони: частини принца Анґальт-Бернбурзького перебували в ретираді, бригадир Василь Байков розділив свої війська навпіл і потрапив під подвійний обстріл шведської артилерії, а підкріплення генерал-майора Бергмана та бригадира князя Мещерського не змогли вчасно підійти на допомогу [15: 76]. Таким чином, росіяни знову зазнали поразки, причому принц Анґальт-Бернбурзький і бригадир Байков померли від поранень [15: 77].

Усвідомлюючи непідготовленість Росії до боротьби на Балтійському морі, Ґустав III зайнявся підготовкою до війни флотилій. З 1771 р. він довів чисельність флоту до 23 лінійних кораблів, 11 фрегатів, а гребний флот – до 140 суден [25: 357]. Російський флот чисельно, але не якісно переважав шведський. Він був розосереджений та складався з 49 кораблів і 25 фрегатів. Через старість половина суден не могла вийти з портів. Майже всі придатні до бою кораблі були відряджені до Середземномор'я, щоб відволікти увагу Османської імперії від Чорного моря.

Шведський план нападу на Росію складався з кількох важливих пунктів:
1) зосередження сухопутних сил біля Фінляндії, щоб відтягнути від Санкт-Петербурга російську армію та звільнити узбережжя; 2) генеральна битва на морі, поразка російського флоту, блокада Кронштадту, де, на думку шведського короля, мала б переховуватися решта російського війська; 3) виділення 20-тисячного корпусу та його завантаження на гребні судна, щоб потім безперешкодно пройти до Санкт-Петербургу, а звідти вже диктувати умови миру Росії.

Маючи відомості про неготовність Росії вести війну у Фінській затоці, Ґустав III не мав сумнівів у власній перемозі. Але він поспішив і припустився величезної помилки: не дав усьому російському Балтійському флоту піти до Середземного моря. Напад з моря спричинив сильний переполох у Санкт-Петербурзі, бо ані флот, ані армія не були готові до війни, і це усвідомлювали всі. Одночасно з рухом свого флоту до Кронштадта, Ревеля і Санкт-Петербурга шведи почали сухопутний наступ у Фінляндії, обложивши Нюшлот, після взяття якого, як відзначає російський історик К.Ордін, шведи «були тепер у центрі російських сполучень і могли прямо й безпосередньо загрожувати Петербургу» [13: 51]. Впевнений в успіху, Ґустав III навіть висловлював намір скинути статую Петра I в Петербурзі і влаштувати бал в одному з палаців Петергофу [13: 52].

У Санкт-Петербурзі приготування і плани Стокгольма, про які Катерина II була достатньою мірою поінформована, викликали серйозні побоювання. Небезпека, що загрожувала російській столиці, за свідченням сучасників, вкрай турбувала двір. За спогадами адмірала Чічагова, коли 2 червня 1788 р. у Санкт-Петербурзі отримали звістку про вихід шведського флоту з Карлскруни, віце-президент Адміралтейства-колегії Іван Чернишов втратив голову, а виконуючий обов'язки головного командира Кронштадтського порту Петро Пущин прийшов у відчай [23: 207]. Статс-секретар імператриці Антоній Храповицький писав у щоденнику: «Всю ніч не виходило з голови, що шведський король може вигадати атакувати Кронштадт. Сама тільки

думка нестерпна» [18: 208]. Катерина II в цей час нарікала, що Петро I «близько [до кордону] столицю государеву воздвиг» [23: 209]. Для підбадьорення петербуржців імператриця переїхала з Царського Села в столицю і заявляла про свій намір, при потребі, вийти з гвардією в табір на Осиновому Гаю [23: 211]. Місто в цей момент готувалося до оборони, на крайній випадок були вжиті заходи для евакуації деяких речей, архівів тощо. Для захисту Санкт-Петербурга планувалося розділити місто на квартали і доручити оборону озброєним мешканцям. У липні 1790 р. Катерина II писала, що «Петербург тепер має вигляд місця битви, а я й сама живу нині в головній квартирі» [22: 331]. Пізніше імператриця зізнавалася, що вірила в цей момент у можливість взяття столиці шведами.

Не менше побоювань викликало становище Санкт-Петербургу і у весняно-літню кампанію 1790 р., коли королівський флот знову опинився неподалік від Кронштадту. Отримавши звістку про наступ шведів, імператриця всю ніч не спала, а «граф Безбородько плакав» [21: 369]. Звуки артилерійського бою між російським та шведським флотами, що стався 23-24 травня 1790 р. між фортом Красна Горка і островом Сескар, було чути в Санкт-Петербурзі [20: 173]. Як відзначав командувач 2-ї дивізії російського гребного флоту Александр-Луї Ланжерон, «хто не був у Петербурзі в дану мить, не може уявити собі відчайдушного становища столиці та сильного переполоху на вулицях міста і в околицях» [20: 178].

3 липня 1790 р. у Виборзькій затоці Балтійського моря відбулася одна з вирішальних битв [4: 13]. Місце майбутнього бою було намічене ще у перший тиждень червня. Через білі ночі, що не дозволяли діяти приховано, а також несприятливі для шведського вітрильно-гребного флоту (загальною чисельністю до 400 суден) південно-західні вітри кораблям Ґустава III не вдалося перейти в контрольовані Швецією фінські води. Це дозволило росіянам, у свою чергу, з'єднати сили вітрильного флоту і гребної флотилії берегової оборони [10: 108]. За наказом короля шведський флот став на якір між островами Крюссерорґ (Рістінємі) і Біскопсьо (Піісаарі) у північній частині Виборзької затоки на відстані маршового удару по російській столиці. Вітрильний флот під командуванням флагман-капітана адмірала Норденшьольда, що знаходився в прямому підпорядкуванні ґранд-адмірала принца Карла, герцога Сьодерманландського, налічував до 16 тис. осіб особового складу і складався з 22 лінійних кораблів, 13 фрегатів і декількох малих суден. Шхерний гребний флот мав 14 тис. матросів і солдатів сухопутних військ на борту і очолювався флагман-капітаном Ґеорґом де Фрезе, який особисто звітував перед Ґуставом III [10: 110]. 8 червня 1790 р. російський Балтійський флот під командуванням адмірала Чічагова блокував обидва морські проходи до Виборзької затоки і став чекати підходу гребної флотилії віце-адмірала Нассау-Зіґена з боку Кронштадту [4: 21]. У блокаді шведського флоту взяли участь основні російські сили з 50 лінійних кораблів, фрегатів і малих суден із 21 тис. матросів на борту, а також ескадра підтримки з 20 галер під командуванням капітана Петра Слізова і 8 гребних шхерних фрегатів під командуванням віце-адмірала Козлянінова [11: 570].

Основні сили російського флоту з 18 лінійних кораблів, 10 фрегатів і катерів під командуванням Чічагова, що розтягнулися від мису Релієґрунд до острова Ронд, знаходилися напроти головних шведських сил. Вихід з протоки Бйоркьосунд охороняла російська гребна флотилія під керівництвом принца Нассау-Зіґена [11:

571]. 18 червня відбулася шведська атака на російський галерний флот поблизу Тронґсунда (Уурас), розпочата за наказом Ґустава III 2 днями раніше, однак закінчилася безрезультатно через відсутність підтримки з боку головних сил [11: 572]. Тим часом у шведського флоту, замкненого у Виборзькій затоці, загострилася нестача запасів прісної води і продовольства, що змусило короля перейти до рішучих дій. 19 червня він доручив адміралу Норденшьольду розробити план прориву блокади за першої вітряної погоди, що передбачало відволікаючий маневр канонерських човнів і головний удар у напрямку Крюссерорта, який мав намір очолити особисто монарх [10: 114]. 2 липня під час військової ради шведського командування здійнявся сприятливий для їхнього флоту північний вітер [15: 345]. Під кінець дня Ґустав III віддав наказ розпочати прорив до Крюссерорту не пізніше 10 години ранку наступного дня. О 2-й годині ночі 3 липня шведські кораблі почали обстріл російських берегових батарей [21: 482]. Одночасно шведські барки під командуванням підполковника Якоба Тьорнінґа атакували російську ескадру на захід від острова Васікансаарі в західній частині протоки Бйоркьосунд. Близько 7-ї години ранку Ґустав III доручив Югану аф Пюке, капітану 64- гарматного лінійного корабля «Дрістіґгетен», очолити прорив російської блокади [25].

Капітан Пюке повів військові судна до західного виходу із затоки по вузькому фарватеру між мисом Сальворсунд і Крюссерортом, назустріч передовим лінійним кораблям загороджувального загону російського контр-адмірала Іларіона Повалішіна «Всеслав» і «Святий Петро» [21: 484]. Шведський корабельний стрій складався з флагманського корабля «Король Ґустав III» із герцогом Карлом Сьодерманландським на борту, який ішов у центрі, галери «Серафімерорден» з Ґуставом III на борту, корабля «Манліґгетен» – близнюка «Дрістіґгетена», а також кількох лінійних кораблів і фрегатів, у тому числі фрегата «Земіре», 74-гарматного лінійного корабля «Еніґгетен» і 3-х брандерів [35]. Веслова флотилія прикривала вітрильну групу із заходу, йдучи паралельним курсом уздовж берегової лінії. Перед боєм Ґустав III перейшов з «Серафімерордена» на барку. За наказом капітана Пюке допоміжний особовий склад не брав участі в бойових діях, сховавшись у трюмах. За кілька хвилин шведський корабельний стрій зіткнувся з «Всеславом» і «Святим Петром» [25; 35]. Барку з королем на борту оминули російські ядра, а от «Король Ґустав III» отримав серйозні пошкодження, ґранд-адмірал герцог Карл Сьодерманландський був поранений. Особистий корабель короля «Амфіон» не постраждав. Водночас гребний стрій кораблів, що складався з фрегатів «Стірбьорн», «Нурден», «Селлан Верре», «Мальмберґ» і «Гйельмшерна», а також кількох гарматних човнів під командуванням Якоба Тьорнінґа, розсік перші російські загородження і вступив у сутичку з другими [21: 490]. «Стірбьорн», незважаючи на ураганний обстріл, зумів прорватися через заслін, завдавши значної шкоди флагманському кораблю росіян «Святий Петро» і бомбардирському судну «Переможець» [4: 44]. З'єднання російських кораблів, яке блокувало вихід із Виборзької затоки, незабаром було остаточно розсічене стрімким просуванням шведів [4: 45]. Втрати шведського вітрильного флоту у Виборзькій битві склали 8 кораблів, 7 із яких сіли на мілину через погану видимість, галери «Естерґьотланд», «Нордшьєрнеорден» і «Даларне» були захоплені росіянами при спробі прорвати блокаду, коли рухалися вздовж берегової лінії Виборзької затоки [4: 46]. Шведський вітрильний флот, що вцілів при прориві блокади, пішов у відкрите

море. після чого перегрупувався і попрямував на ремонт до морської фортеці Свеаборґ поблизу Гельсінґфорса. Адмірал Чічагов знову діяв нерішуче і не зміг наздогнати шведів, хоча й переслідував їх аж до Свеаборґа [21: 500].

Таким чином, шведам не дозволили реалізувати план висадки десанту поблизу Санкт-Петербурга, а заколот шведських офіцерів, що отримав назву «Аньяльської конфедерації», позбавив війська Ґустава III шансів на взяття і без того загартованого в боях Нюшлота [33]. «Аньяльську конфедерацію» як політичне угрупування в шведській армії утворили 113 офіцерів-шляхтичів, виступивши проти абсолютизму Ґустава III [32]. 8 серпня 1788 р. у містечку Аньяла на західному березі річки Кюммене офіцери шведської армії, народжені у Фінляндії, уклали «Декларацію Аньяльських конфедератів», або «Умови фінляндської армії», в якій вимагали від короля припинити розпочату ним без узгодження зі станами ріксдаґу війну з Росією, якнайшвидше вступити з нею в мирні переговори і повернутися до конституційного правління, що існувало до абсолютистського серпневого перевороту 1772 р. Однією з основних вимог «Аньяльського союзу» було термінове скликання ріксдаґу. Частина офіцерів домагалася суверенного державного від'єднання Фінляндії від Швеції в тій чи іншій формі (погоджуючись при цьому на автономію у складі Росії) [27: 134]. Лідери «Аньяльського союзу» Карл-Ґустав Армфельт та Юган-Андерс Єгергорн вступили в контакт із російським урядом для створення маріонеткового уряду автономної Фінляндії. Верхівка «Аньяльського союзу» (Юган-Андерс Єгергорн, Карл-Ґустав Армфельт, Роберт Монтґомері, Карл-Ерік Маннергейм) звернулися через російських генералів у Нюшлоті з відозвою до російської імператриці визнати їхню ініціативу щодо автономного уряду Фінляндії і надати зброю для захисту інтересів її мешканців, знехтуваних шведським королем [26]. Офіцери і дворянська верхівка були невдоволені війною, яка мала знову призвести до економічної та політичної кризи у Швеції; особливо це стосувалося провінцій Фінляндії. Тому одразу було задекларовано, що в разі поразки шведського флоту у Фінській затоці «Аньяльський союз» розпочне відкрите повстання проти Ґустава III [28: 83].

Російський уряд дав чітку відповідь аньяльцям на їхню пропозицію ще 9 серпня, підкреслюючи, що «вступ російських військ і їхнє перебування в регіоні не тільки не призведе до утисків місцевих мешканців, але, навпаки, слугуватиме встановленню й укріпленню такого політичного і громадського побуту, якого бажають і повинні бажати справжні розумні патріоти, що прагнуть дійсного і непорушного блага для своєї держави» [13: 29]. Тому Катерина II вирішила одразу відправити в прикордонну Кюмменеґордську губернію у селище Ліікала свого представника, якому було доручено вирішити так зване «фінляндське питання» і налагодити зв'язок із офіцерами-заколотниками [13: 30]. Цим представником був колишній офіцер шведської армії Ґьоран (Ґеорґ) Маґнус Спренґтпортен, який ще у 1780 р. подав Ґуставу III прохання про відставку і вирушив до Америки, щоб підтримати боротьбу за незалежність від Великої Британії, однак згодом був змушений повернутися на батьківщину [13: 31]. У 1785 р. Спренґтпортен відправився до Нідерландів, де планував взяти участь у військових діях проти Австрії, яка володіла Бельгією, а на початку 1786 р. передав російському послу в Амстердамі пам'ятну записку щодо так званого «фінляндського питання» [17: 97]. Спренґтпортен став замислюватися про відокремлення Фінляндії від Швеції з допомогою Росії після невдалих війн Швеції за

гегемонію на Балтійському морі. Він на власні очі бачив усю міць Росії, тому зрозумів, що Швеції навряд чи вдасться довго утримувати Фінляндію, а спроби американців створити демократичну державу породили у нього думку про незалежну Фінляндію, яка б знаходилася під захистом Росії. У 1786 р. Спренґтпортен передав російському послу в Стокгольмі написаний французькою мовою проект, що стосувався незалежності Фінляндії, через що незабаром Катерина II запропонувала йому перейти на російську службу [1: 250]. Вже у вересні 1786 р. Спренґтпортен емігрував до Санкт-Петербурга; йому були даровані титул камергера імператорського двору, звання генерал-майора російської армії і велика грошова винагорода [13: 32].

Спрямування колишнього шведського офіцера до заколотників «Аньяльського союзу» було авантюрним кроком Катерини II, яка перевіряла на міцність вплив Ґустава III на його оточення, зокрема й на стани в ріксдаґу. Спренґтпортен мав намір закликати мешканців Фінляндії до повстання на благо незалежності їхньої батьківщини. Він вже встиг підготувати план проведення станового сейму в Тавастегусі, який повинен був легітимізувати відокремлення Фінляндії від Швеції. Крім того, Спренґтпортен підготував агітаційно-пропагандистську брошуру, призначену для населення Фінляндії, під назвою «До Батьківщини!» шведською та фінською мовами [18: 610]. Коли шведська армія в жовтні 1788 р. розійшлася на зимові квартири у прикордонних фінських селищах, план Спренґтпортена та заколотників «Аньяльського союзу» щодо повстання зруйнувався. Взимку 1788-1789 рр., перебуваючи безпосередньо на шведській території у с. Аньяла, Спренґтпортен власноруч розробив план бойових дій російської армії на літо 1789 р. [18: 611]. Як досвідчений військовий, Спренґтпортен і сам брав участь у бойових діях, зокрема, в битві при Поррассальмі [18: 609]. У лютому 1790 р. мировий суд в Обу заочно засудив його до смертної кари за державну зраду та шпигунство на користь Росії.

В лютому 1789 р. верхівка «Аньяльського союзу» зустрілась із Спренґтпортеном у селищі Ліікала для того, аби обговорити подальші спільні дії і видати лист-відозву до всіх станів Фінляндії, у якому було зазначено, що «ініціатором підступної загарбницької війни є незаконний уряд Ґустава III, який здійснив державний переворот і не прагне надалі радитися зі станами свого королівства, що представляють інтереси всіх підданих у ріксдаґу. Ми вимагаємо повернення до добросусідських відносин між Швецією та Росією і повернення до кордонів від 1743 р., а також перетворення Старої Фінляндії у межах провінцій Саволакс і Кюмменеґорд на автономну територію під протекцією Санкт-Петербурга і Стокгольма одночасно...» [13: 36]. Ця відозва була підписана генерал-майором Карлом-Ґуставом Армфельтом, полковником Себастьяном фон Оттером, полковником Юганом-Генріком Гястеско, командиром легкої піхоти Пером аф Енеґ'єльмом, підполковником Отто Клінґспором, ад'ютантом Карлом-Ґенріком Кліком і майором Юганом-Андерсом Єґергорном, який вважається, нарівні з Спренґтпортеном, батьком цього плану [13: 38]. Сам Спренґтпортен свій підпис не залишив, адже вважався представником сторони протектора – російської імператриці Катерини II – і мав лише функції контролю та спостереження, а тому надсилав до Санкт-Петербурга кожної неділі доповідні листи щодо ситуації із вирішенням «фінляндського питання» на користь Росії.

Ґустав III негайно дізнався про відозву «Аньяльського союзу». Він закликав генерал-майора Карла-Ґустава Армфельта та інших офіцерів підписати присягу на

вірність шведській короні і дати обіцянку боротися до останньої людини проти Росії. Не отримавши позитивної відповіді, король наказав герцогу Сьодерманландському і його військам у Фінляндії розігнати заколотників і доставити їх на суд до Стокгольму вже навесні 1789 р., що частково і було зроблено. З усіх офіцерів, які входили до «Аньяльського союзу», арештувати за участь у заколоті вдалося лише кількох: С. фон Оттера, Югана-Генріка Гястеско, Пера аф Енег'єльма, Карла-Ґустава Армфельта та Ґ. Котгена [26]. Так, Юган-Генрік Гястеско був засуджений до смертної кари у квітні 1790 р. і обезголовлений вже 8 вересня 1790 р., адже до кінця життя не відмовився від своїх прагнень звільнити Фінляндію від шведської влади, навіть ціною російської протекції. Інші ж арештовані заколотники за надання цінних і важливих свідчень, покаялися і прийняли присягу на вірність Ґуставу III, за що отримали пожиттєві терміни ув'язнення в Мальмьо, Лунді, Вісбю та Умео [30].

У серпні 1789 р. ад'ютант Карл-Генрік Клік і майор Юган-Андерс Єгерґорн змогли перейти на теригорію російської Кюмменеґордської губернії, де у селищі Ліікала на штаб-квартирі Спренґтпортена видали звернення до Катерини II негайно втрутитись у ситуацію і почати наступ проти шведських військ у Фінляндії [32]. «Коли ми підписали лист-відозву до населення Фінляндії, до полків та дивізій, до командирів та генералів, що народились в Озерному краю і воювали під стягами як Ґустава III, так і Вашої Імператорської Величності, ми прагнули захисту своїх національних прав від передбачуваних утисків зі сторони уряду Шведського королівства і отримали від Вашої Імператорської Величності згоду йти у бій за свою Вітчизну – Фінляндію. Ми очікували, що шведські війська добровільно складуть зброю, коли побачать швидкий наступ Вашої армії від Виборґа аж до Обу, і ними у цей момент оволодіє жахіття смерті. Але ворог випередив Вас і завдав удару у саме серце нашого руху – обезголовив майбутній уряд автономної Фінляндської держави під Вашою протекцією. Ми ті, хто перейшов на Ваш бік у цій війні, встигли помітити, що шведська корона вживає заходів, які несумісні із національними правами, що ми, як громадяни, вважаємо, зобов'язані захищати, навіть ціною свого життя! Тим не менше ці труднощі, ми вважаємо, не завдадуть великого удару народу Фінляндії, який лишається вічним сусідом Вашої Імператорської Величності. Зібравшись у селищі Аньяла, ми планували створити державу загального блага на автономних правах і плекати мир між двома царствами-сусідами, що оточують нас. Остання мирна угода із Російською імперією, яка припинила катастрофічну війну і зруйнувала нашу країну, давала надію на мирне співіснування Фінляндії та Швеції, проте надмірні амбіції Ґустава III довели – разом нам вже не бути! Ми ризикнули утворити автономний уряд Фінляндської держави, сподіваючись на глибоке підпорядкування Вашій Імператорській Величності як гаранту-протекту наших природних національних прав і тому віримо, що Ваша милість врятує наш Озерний край від зубожіння та руйнівної війни. Щоб дізнатися волю Вашої Імператорської Величності щодо подальшої долі майбутньої Фінляндської держави, ми вели переговори з Вашим безпосереднім представником. Ми очікуємо, що після того, як Ґустав III спробував знищити нашу ініціативу в Аньяла, Ваша Імператорська Величність милосердно втрутиться у цю складну ситуацію і надасть зброю фінляндцям, щоб повернути у власному домі мир та спокій. Тепер ми продемонстрували для всього світу, що ми хочемо відмовитися від прийняття жахливих наслідків правління шведської корони у Фінляндії, звільнити

наш народ від жахіття постійних війн і відновити «вічний мир» із нашим східним сусідом. Табір аньяльських повстанців, Ліікала, 9 серпня 1789 р.» [27: 176-177].

Проте Катерина II категорично засудила цю акцію заколотників, зазначивши, що Фінляндія і надалі має лишатися складовою частиною Шведського королівства [13: 40]. Не одержавши підтримки з боку Росії, «Аньяльський союз» розпався восени 1789 р., а його учасники були арештовані шведською жандармерією і засуджені до ув'язнення чи каторги. Спренгпортен повернувся до Санкт-Петербурга, а після війни подорожував країнами Європи, виконуючи дипломатичну місію від імені Катерини II. Вже за Павла I йому надано звання генерала від інфантерії, а за дорученням Олександра I у 1802-1803 рр. Спренгпортен об'їздив усю Росію для огляду з військово-стратегічною метою [18: 613]. У 1805 р. він представив російському імператору розлогу доповідь із пропозицією про автономію Фінляндії і відтворення Королівства Польського у складі Російської імперії [18: 614]. З початком російсько-шведської війни у 1808 р., Спренгпортен став однією з ключових фігур. Йому було запропоновано брати участь у завоюванні Фінляндії в якості військового, але він відмовився. З 1 грудня 1808 по 17 червня 1809 рр. Спренгпортен обіймав посаду генерал-губернатора Великого князівства Фінляндського [18: 615]. За свої заслуги Спренгпортен отримав графський титул. Помер у жовтні 1819 р. у Санкт-Петербурзі.

Катерина II, яка спланувала створення маріонеткового уряду автономної Фінляндської держави за посередництва Спренгпортена як знавця «фінляндського питання», протягом усієї військової кампанії 1788-1790 рр. так і не дала чіткої відповіді представникам «Аньяльського союзу». Її головною метою було посіяти антишведські настрої у Фінляндії, зневіру серед офіцерських кіл шведської армії та розбрат серед станів, які впливали на рішення рікедагу. Коли ж військові дії протягом весни-літа 1789 р. не виказали слабкості в стані ворога, Катерина II вирішила не втілювати свою «фінську авантюру», адже населення не підтримало заколотників. Проте уцілілі представники «Аньяльського союзу», яким Катерина II дозволила перетнути кордон і оселитись у Виборзі та Санкт-Петербурзі, в подальшому використовувалися царським урядом у якості маріонеткових делегатів, що на мирних переговорах зі Швецією були голосом пригнобленого народу Фінляндії.

Що ж стосується заключного етапу військових дій, то останнім військовим зіткненням, як на морі, так і взагалі в російсько-шведській війні 1788-1790 рр., стала друга битва біля Свенсксунда (або друга битва у Роченсальмі), що відбулася 9-10 липня 1790 р. [5]. Саме у цьому морському бою вперше і востаннє за все XVIII ст. шведські військово-морські сили завдали нищівної поразки російському Балтійському флоту, що призвело до закінчення практично вже виграної Росією війни на невигідних для російської сторони умовах.

Спроба штурму Виборга, розпочата шведами в червні 1790 р., не увінчалася успіхом. 4 липня шведський флот, блокований російськими кораблями у Виборзькій затоці, вирвався з оточення ціною значних втрат. Відвівши галерний флот і основний склад вітрильних бойових кораблів, уцілілих при прориві блокади, до Свенсксунда, Густав III і флагман-капітан підполковник Карл Улоф Кронштедт почали підготовку до передбачуваної атаки росіян [11: 571]. 6 липня були зроблені остаточні розпорядження щодо організації оборони, з урахуванням минулих помилок. На світанку 9 липня, з появою на горизонті російських кораблів, був відданий наказ до

початку відсічі. На відміну від першої битви у Свенсксунда, російські війська вирішили прориватися на шведський рейд лише з одного боку протоки. Начальник російського гребного флоту у Фінській затоці віце-адмірал Карл Нассау-Зіген підійшов до Свенсксунда о 2-й годині ночі, а о 9-й ранку 10 липня без попередньої розвідки почав бій, імовірно, бажаючи зробити подарунок імператриці Катерині II до дня сходження на престол [3: 281]. Від самого початку битви її перебіг виявився сприятливим для шведського флоту, який міцно закріпився на рейді у Свенсксунда потужним Г-подібним якірним строєм, попри значну перевагу росіян у особовому складі і корабельній артилерії [3: 282].

У перший день бою російські кораблі атакували південний фланг шведів, але були відкинуті ураганним вітром і обстріляні шведськими береговими батареями. Шведи, вміло маневруючи, перемістили канонерські човни на лівий фланг і змішали стрій російських галер. У ході панічного відступу більшість останніх, а слідом за ними і фрегатів, була розбита штормовими хвилями, затонула або перекинулася. Кілька російських вітрильних кораблів, що встали на якір неподалік протоки Свенсксунд, були взяті на абордаж, їхній екіпаж захоплений у полон, а майно спалене вщент. По обіді 10 липня шведи закріпили свою диспозицію новою успішною атакою [3: 283]. Залишки російського флоту були остаточно відігнані від Свенсксунду. В бою, що став наймасштабнішим за кількістю загиблих у історії війн на Балтійському морі, з обох сторін було задіяно до 500 кораблів, включаючи транспортні судна, близько 30 тис. осіб і кілька тисяч корабельних гармат. Друга битва у Свенсксунда коштувала російській стороні близько 40% Балтійського флоту і берегової оборони у Фінській затоці. Поразка змусила Росію піти на мирні переговори зі Швецією, результатом яких стало підписання мирної угоди, що відновила передвоєнний status quo [8: 38].

Вяряльський мир був підписаний 14 серпня 1790 р. на хуторі Вяряля. (У російських документах тієї епохи використовувалося написання «Вереля»; нині це селище Вяряля в районі фінського міста Коувола у провінції Кюменлааксо) [9: 130]. Від імені Російської імперії договір підписав генерал-поручик, генерал-губернатор Симбірський та Уфімський барон Осіп Ігельстрьом, а від імені Шведського королівства – генерал-майор, обер-камерюнкер, генерал-ад'ютант короля Ґустава III барон Ґустав-Моріц Армфельт, небіж одного з лідерів «Аньяльського союзу» Карла-Ґустава Армфельта [8: 40]. Договір був укладений як безстроковий. Основні умови мирної угоди, яка відновлювала «вічний мир» між Швецією та Росією, підтверджували непорушність постанов Ніштадтського та Обуського (Абоського) мирних договорів, збереження довоєнних кордонів, взаємне звільнення полонених, встановлення правил судноплавства у північній та східній частинах Балтійського моря, підтвердження дозволу російського уряду на безмитні закупівлі Швецією в російських балтійських портах хліба (зерна, борошна) на 50 тис. рублів золотом і деревини на 200 тис. рублів сріблом щорічно [14: 67].

Тим часом у Швеції військові дії проти Росії викликали рішучий опір серед аристократії. 16 березня 1792 р. відбувся новий заколот, уже серед депутатів ріксдагу, внаслідок якого короля було вбито [7: 259]. Під час балу-маскараду в Шведській королівській опері Ґустав III був смертельно поранений пострілом у спину Якобом-Юганом Анкарстрьомом і помер за кілька днів [7: 260]. Після закінчення війни зі Швецією Росія розпочала масовану фортифікацію східного берега річки Кюммень

(Кюмійокі), яка в 1743-1809 рр. слугувала природним кордоном між Росією і Швецією. Пізніше на місці зведених у цьому місці російських оборонних споруд – морського форту «Слава» і наземної фортеці Кюмінлінна виникло фінське портове місто Котка. Однак, незважаючи на всі успіхи російської зброї у війнах зі Швецією у XVIII ст. і пов'язані з цим територіальні надбання у Фінляндії та Прибалтиці, було очевидно, що Санкт-Петербург, як і раніше, вкрай уразливий. Ще в 1740 р. командувач шведськими військами у Фінляндії генерал Кронштедт зазначав, що «ні Кронштадт, ні Виборг або Кексгольм не в змозі попередити раптового нападу на Петербург» [16: 83]. Загроза, яку шведи створили російській столиці у війні 1788-1790 рр., продемонструвала справедливість цієї тези. Як наслідок, на межі XVIII-XIX ст. багато російських політичних та військових діячів висловлювало думку про необхідність повного приєднання Фінляндії для гарантування безпеки Санкт-Петербурга з півночі та заходу [16: 85]. Коли на одній із нарад імператор Олександр I поцікавився у генерала Павла Сухтелєна, де повинна проходити справжня російсько-шведська межа, останній провів лінію від містечка Торнео (Торніо) на півночі Ботнічної затоки до Льодовитого океану, залишивши тим самим усю Фінляндію з російської сторони [16: 87]. Втім, Катерина II та Павло I упродовж кінця XVIII ст. підтримували міцні дружні відносини зі Швецією і навіть допомагали їй придушувати антиурядові заколоти 1793 та 1799 рр. Таким чином, можемо зробити висновок, що збройний конфлікт між Росією та Швецією у 1788-1790 рр. був спровокований реваншистськими амбіціями Ґустава III повернути втрачені у 1700-1721 та 1741-1743 рр. території Інгерманландії, Карелії, Естляндії та Ліфляндії. Він не призвів до істотних змін, а вкотре закріпив status quo ante bellum.

Що ж до місця Фінляндії у планах ворогуючих сторін, то слід підкреслити, що для Шведського королівства ця територія була плацдармом для наступу на схід задля відвоювання колишніх провінцій, а для Російської імперії вона відігравала виключно роль «захисного щита» С.Петербурга. Невдала спроба фінляндців з «Аньяльського союзу» створити автономну Фінляндську державу під особистою протекцією російської імператриці Катерини II була використана у мирних переговорах обома ворогуючими сторонами як козир у збереженні передвоєнного стану. Визначаючи особливості ведення військових дій на суші і на морі між арміями і флотами Російської імперії та Шведського королівства, слід зазначити, що війна 1788-1790 рр. з достатньою ясністю продемонструвала, що для Швеції, навіть за найсприятливіших для неї обставин, подальша боротьба з Росією за панування на Балтійському морі є вже безнадійною справою. «Золота доба» Ґустава-Адольфа, Карла-Ґустава і навіть Карла XII минула незворотно. А от для Росії ця війна, що відбувалася в надзвичайно скрутній політичній ситуації, попри боротьбу з Османською імперією і загрозу війни з боку Пруссії, стала блискучим подарунком долі для Катерини II та її військових. Російська армія витримала це випробування, незважаючи на те, що її основні дії мали характер лише оборони. Великі битви мали місце лише на морі, поблизу Виборга та у Свенскунда; саме там відбувалися центральні події війни.

Досліджуючи підтримку режимом Катерини II радикальних автономістських настроїв у фінляндському суспільстві напередодні та у період російсько-шведської війни 1788-1790 рр., можемо з упевненістю констатувати, що лише дії графа Спренґтпортена на ниві «фінляндського автономізму» в 1780-х рр. змусили російську

імператрицю замислитись над авантюрою утворення автономної «Фінляндської держави» під протекцією Російської імперії. Маючи тісні зв'язки з офіцерами шведської армії, народженими у Фінляндії, Спренґтпортен дізнався про поширення антишведських настроїв та заколот у Фінляндії проти Ґустава III, тому для більш чіткої мети на майбутнє було зініційоване створення «Аньяльського союзу». На жаль, заколотники-автономісти виявилися лише пішаками у складній партії двох могутніх морських держав – Шведського королівства та Російської імперії, адже жоден із монархів не хотів бачити у себе під боком псевдодержаву чи автономне територіальне утворення під протекцією замість надійного щита своїх прикордонних земель. Тому «Аньяльський союз» і було ліквідовано; проте його автономістські ідеї надихнули наступні покоління, народжені у Фінляндії вже як частині Російської імперії. Це стало першою цеглиною в майбутньому русі за визволення Фінляндії.

Загалом, політичне становище Фінляндії в кінці XVIII ст. було найбільш нестабільним та рухливим. Через постійні війни між Росією та Швецією протягом усього століття (1700-1721, 1742-1743, 1788-1790) в Озерному краї, як його іменували самі мешканці, починає зароджуватись національна свідомість фінів як окремої європейської нації, що, як і інші, має право на самовираження у створенні якщо не незалежної, то хоча б автономної держави, в якій поряд із органами центральної влади будуть існувати фінські, національні. Таким чином, зароджується майбутня система фінського самоврядування. Мешканці Фінляндії, які були підданими шведської корони, несли на собі весь податковий тягар, на відміну від таких же підданих у власне шведських провінціях по той бік Ботнічної затоки, щорічно сплачуючи у шведську скарбницю на задоволення загальнодержавних потреб майже половину (48%) усіх податків у державі. Економічно Фінляндія була сировинним придатком Швеції, постачаючи корабельну деревину, матеріали для будівництва (мармур, пісок, граніт), смолу, жито, рибу, рогату худобу. Фінляндія повністю залежала від Швеції у торгівельному відношенні. Вся оптова торгівля була організована з урахуванням інтересів Швеції у ціновому сенсі й у сенсі географічного спрямування товарних потоків. Фіни не мали прямих торгівельних зносин із іншими країнами. Особливу увагу шведська влада приділяла відносинам із Росією: фінам заборонялося вести з нею торгівлю через те, що Швеція і Росія були політичними ворогами внаслідок боротьби за гегемонію на Балтійському морі. Все це примушувало фінів поступатися своїми товарами шведським перекупникам за низькими цінами.

Аналіз використаного в дослідженні історичного матеріалу дозволяє зробити наступні висновки. Остання чверть XVIII ст. була для Фінляндії періодом зародження капіталістичного ладу. Відбувається нерівномірний розвиток торгівлі та сільського господарства. Більша частина зовнішньоторгового обороту Фінляндії знаходилося в руках стокгольмських купців. Королі Швеції проводили відносно Фінляндії політику гноблення. У Скандинавії, а особливо у Фінляндії, ніколи не було значного феодального землеволодіння. В політичному відношенні Фінляндія була повністю підпорядкована шведським можновладцям. Місцеві органи управління, як правило, знаходилися в руках чиновництва, що його надсилав коронний уряд Стокгольму. Перебування Фінляндії у складі Шведської держави гальмувало культурний, соціально-економічний та політичний розвиток регіону й ставило під загрозу національну самобутність фінів. Народ Фінляндії знаходився під шведським

пануванням з кінця XIII ст. Із посиленням примусової «шведизації» у XVIII ст. виник рух національного відродження, що яскраво виявився під час російсько-шведської війни 1788-1790 рр. у ідеях автономістів із «Аньяльського союзу». Оскільки територія Фінляндії сама по собі, за умови миру зі Швецією, не була потрібна Росії, російський уряд, виявивши максимальну ліберальність, не тільки завершив військові дії на основі status quo, підписавши в 1790 р. Вяряльську мирну угоду, але й уклав угоду про дружбу і співпрацю зі Швецією вже на початку 1791 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобович И. К вопросу о присоединении Финляндии к России [Текст] / И. Бобович // Скандинавский сборник XV. – Таллинн, 1970. – С. 247 – 254.
2. Бородкин М. История Финляндии. Время Екатерины II / М. Бородкин. – СПб, 1912. – 321 с. – Режим доступа: http://elibrary.karelia.ru/author.phtml?a=1209
3. Брикнер А. Война России со Швецией в 1788-1790 годах / А. Брикнер. – СПб, 1869. – 305 с. – Режим доступа: http://www.runivers.ru/lib /book3057/9658/
4. Грибовский В. Выборгское морское сражение 1790: «Трафальгар Балтики» [Текст]. – СПб.: Центр сохранения культурного наследия, 2010. – 96 с.
5. Данков М., Лапшов С. Пушки Роченсальма / М. Данков, С. Лапшов // Военный Вестник. – Режим доступа: http: //www.gov.karelia.ru/ Karelia/1702/25.html
6. Жуков К. История Невского края / К. Жуков. – СПб., 2010. – 189 с.
7. Кан А. История скандинавских стран [Текст] / А. Кан. – М., 1980. – 316 с.
8. Кяйвяряйнен И. Международные отношения на севере Европы в начале XIX века и присоединение Финляндии к России. – Петрозаводск, 1965. – 312 с.
9. Лайдинен А. Очерки истории Финляндии второй половины XVIII века / А. Лайдинен. – Л.: Наука, 1972. – 147 с.
10. Лебедев А. Выборгское сражение 1790 г. в свете известного, но «неудобного» источника // Санкт-Петербург и страны Северной Европы: Материалы 15-й ежегодной международной научной конференции. – СПб., 2014. – С. 106-116.
11. Ливрон Ф.-И. де. Отчет о военных действиях фрегата «Венус» в кампанию 1790 года, под командою г. капитана и кавалера Кроуна / Ф.-И. де Ливрон // Русская старина. – 1872. – Т.6. – № 11. – С. 569. – http://memoirs.ru/texts/Livron 1872.htm
12. Мейнандер Г. Історія Фінляндії / Г.Мейнандер. – Л.: «Піраміда», 2009. – 216 с.
13. Нарочницкий А. Россия и Аньяльская конфедерация / А. Нарочницкий // Новая и новейшая история. – 1967. – № 3. – С. 28 – 44.
14. Ордин К. Покорение Финляндии / К. Ордин. – СПб, 1889. – 336 с. – Режим доступа: http://www.runivers.ru/lib/book3141/10044/
15. Потрашков С. История российского флота [Текст]. – М.: Эксмо, 2007. – 669 с.
16. Похлебкин В. СССР – Финляндия. 260 лет отношений. – М.: МО, 1975. – 407 с.
17. Руссобтовский М. Историческое освещение финляндского вопроса. – СПб., 1912. – 219 с. – http://www.law.edu.ru/book/book.asp? bookID=21247/
18. Сто замечательных финнов. Калейдоскоп биографий = 100 suomalaista pienoiselämäkertaa venäjäksi / ред. Тимо Вихавайнен (Timo Vihavainen); пер. с финск. И. Соломеща. – Хельсинки: Общество финской лит-ры, 2004. – 814 с. – Режим доступа: http://www.kansallisbiografia.fi/pdf/kb_ru.pdf

19. Тарле Е. Северная война и шведское нашествие на Россию / Е. Тарле // Сочинения. – Т. 10. – М., 1959. – 434 с.
20. Чернышев А. Великие сражения русского парусного флота [Текст] / А. Чернышев. – М.: Яуза-Эксмо, 2010. – 416 с.
21. Чичагов П. Шведская война 1790 года. Выборгское сражение [Текст] / П. Чичагов // Записки адмирала Чичагова, заключающие то, что он видел и что, по его мнению, знал / предисл., примеч. и заметки Л.М. Чичагова; предисл. и коммент. Т.С. Федоровой. – М., Российский архив, 2002. – 679 с.
22. Широкорад А. Северные войны России / А. Широкорад. – М., 2001. – 848 с. – Режим доступа: http://militera. lib.ru/h/shirokorad1/index.html
23. Энгман М. Финляндцы в Петербурге [Текст] / М. Энгман. – СПб, 2008. – 470 с.
24. Юссіла О., Гентілля С. та Неваківі Ю. Від Великого князівства до сучасної держави / О. Юссіла [і др.]; пер. з фін. М. Гаутала. – К.: Унісерв. 2002. – 407 с.
25. Frilund G. The Swedish Navy 1788-1809. The Final War / G. Frilund. – Jakobstad: Multi.fi, 2003. – Mode of access: http://www.multi.fi/~goranfri /navalwar.html
26. Huuska V. Kustaa III teloitutti suomalaisen itsenäisyysmiehen Tukholmassa 1790 // Uusi Suomi. – Mode of access: //veikkohuuska.puheenvuoro.uusisuomi.fi/153148-kustaa-iii-teloitutti-suomalaisen-itsenaisyysmiehen-tukholmassa-1790
27. Jussila O. Maakunnasta valtioksi. Suomen valtion synty / O. Jussila. – Porvoo, 1987. – 243 s. – Mode of access: http://www.antikvaari.fi /naytatuote.asp?id=1208138
28. Juvelius E. Suomen Kansan aikakirjat / E. Juvelius. – Porvoo-Visby, 1978. – 138 s. – Mode of access: http://www.anjala-seura.info/anjalan_liitto/UntitledFrameset-1.htm
29. Karonen P. Pohjoinen suurvalta – Ruotsi ja Suomi 1521-1809 [Text] / P. Karonen. – Helsinki: WSOY, 1999. – 533 s.
30. Kotivuori Y. Ylioppilasmatrikkeli 1640-1852: Johan Henrik Hästesko / Y.Kotivuori. – Verkkojulkaisu: Helsinki.fi, 2005. – Digital source. – Mode of access: http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=7884
31. Kuisma M. Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620-1920. – Helsinki, 1993. – 346 s. – Digital source: http://www.materiaalit.internetix.fi/fi/opintojaksot/9historia/mikkelinpaikallishistoria/sotahistoria/liikkalan_nooti
32. Liukko S. Anjalan-liiton salaseura ja suomalaisuus / S. Liukko. – Verkkojulkaisu. – Mode of access: http://www.elisanet.fi/liukkohistoria/artikkelit/Anjalan-liitto_Suomen_itsenaisyysjulistus,_Sprengtporten-Armfelt-jne._kirj.Seppo_Liukko.htm
33. Meinander H. Herman Lindqvist kirjoittaa sutjakkaasti ajasta, jolloin Suomi on Ruotsi. Herman Lindqvist valistaa verevästi yhteisestä historiastamme / H. Meinander // Helsingin Sanomat. Kulttuuri. – 2.11.2013. – Digital source. – Mode of access: http://www.hs.fi/arviot/kirja/a138329 3651769
34. Toiviainen J. Porrassalmi 1789 / J. Toivianen. – Joensuu, 1980. – 68 s. – Digital source. – Mode of access: http://www.mikkeli.fi/fi/sisalto/03 mikkeli_tieto/02_historia/10_sotahistoriaa/04_kustaan_sota_ja_porrassalmen_taistelu
35. Åkesson P. The Swedish-Russian Sea Battles of 1790. Nordic Underwater Archaeology / P. Åkesson. – https://www.abc.se/~pa/mar/russ1790.htm

Рекомендовано до друку науковим керівником д.і.н., проф. В.О. Василенко
Стаття надійшла до редакції 28.05.2015

УДК 94(470)"1907/1912"

ВАСИЛИЙ ВИТАЛЬЕВИЧ ШУЛЬГИН О СОЦИАЛЬНО-ЕКОНОМИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМАХ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ
(выступления в III-ей Государственной Думе)

А.С. Коробчук
студентка IV курса исторического факультета,
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова
Тел. +38068–898–90–07; email: miss.korobchuk@yandex.ru

У статті автор розглядає погляди Василя Віталійовича Шульгіна у III-й Державній Думі та аналізує його пропозиції щодо державного устрою Російської імперії. Діяльність Шульгіна В.В. акцентувалася на таких актуальних питаннях того часу, як назрівання революційної ситуації в суспільстві, фінансова політика, проблема введення "сухого закону", національне питання. Автор показує застереження Василя Віталійовича з приводу висунутих Державною Думою законопроектів.

Ключові слова: В.В. Шульгін, III-я Державна Дума, «сухий закон», революційна ситуація.

В статье автор рассматривает политические взгляды Василия Витальевича Шульгина в III-ей Государственной Думе и анализирует его предложения относительно государственного устройства Российской империи. Деятельность Шульгина В.В. акцентировалась на таких актуальных вопросах того времени, как назревание революционной ситуации в обществе, финансовая политика, проблема введения «сухого закона», национальный вопрос. Автор показывает предостережения Василия Витальевича по поводу выдвигаемых законопроектов Государственной Думой.

Ключевые слова: В.В. Шульгин, III-я Государственная Дума, «сухой закон», революционная ситуация.

In this article the author considers Vasilii Shulgin's political views in the Third State Duma and analyzes his assumptions on Russian empire's state system. Shulgin focused his activity on such topical questions of that time as: revolution in the society, financial policy, the problem of Dry Law's introduction, and national question. The author reveals Shulgin's warnings on the bills that were put forward by the State Duma.

Key words: V. Shulgin, the Third State Duma, the Dry Law, revolutionary situation.

Я скажу вам, господа, что революция в России труслива, поэтому я ее презираю!
В.В. Шульгин

Несмотря на прогресс Российской империи в экономической сфере в конце XIX века, политическая ситуация начинает дестабилизироваться. Это было вызвано финансовыми затруднениями в стране, нерешенностью рабочего вопроса, а также остро стояли национальные противоречия. В связи с этим стало расти недовольство во всех слоях населения. Наличие данных проблем привело к проявлению